

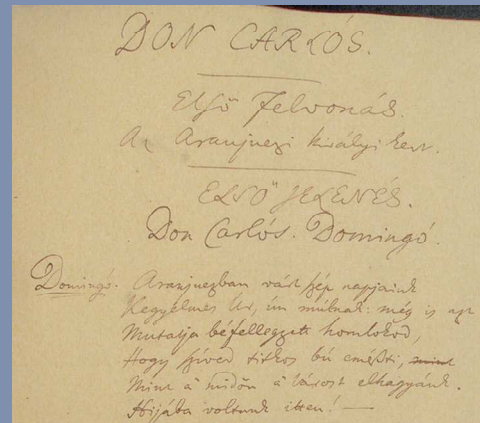
Érdemes Hallgatóság! Kedves Kollégák!
Különösképpen pedig
igen tisztelt kutatóintézeti kollégáim,
kiket mostanság mint játékszert dobálnak ide-oda!

A félixfürdői szép napok

Die schönen Tage von Aranjuez
sind nun zu Ende.
(Schiller: *Don Carlos*, 1–2. sor)

Ím az **aranjuezi szép napoknak**
Végük szakadt már.
(Radó Antal fordítása)

Aranjuez tündöklő napjai
Elmúltak már.
(Vas István fordítása)

Kazinczy fordítástöredéke

Ha előadásom címe valakiben Schiller *Don Carlos*-át idézi fel, netán az ennek híres első sorát címbe emelő Handke-darabot, Wim Wenders vagy Szilágyi Bálint Handke-adaptációját, nem téved. Önkéntelenül adódott az asszociáció az aranjuezi szép napok, valamint Kazinczy és Csokonai azon szép napjai között, melyeket Félixfürdőn töltöttek. Kazinczy 1802. május 5-től 14-ig időzött a gyógyvizéről híres, Nagyvárad melletti Félixfürdőn, hogy orvosi tanácsra – mint naplójában írta – kikúrálja magát annak a rühöcskének a maradványaiból, melyet fogsága idején, Kufsteinből Munkácsra utaztában (mondjuk úgy) deprivációs börtönártalom enyhítése során szerzett. Csokonai május 9-én érkezett oda, megfogalmazása szerint egy majális kúrára, melytől felépülését remélte tavaszi gyengélkedéséből.

Emlékezés a szép napokra

Kazinczy Spáh Gábornénak, 1802. május 19.

Valóban, kedves Barátném, **az az egynehány nap, a' mellyet a' Váradi ferdőben együtt töltöttünk, boldog nap volt.** Ott nem ismertem igazi becseket: de most ez a' mindenkori **visszaemlékezés érezteti velem, mit vesztettem hamar elmúlások által.**

Kultsár István Csokonainak, 1803. április 16.

Egy barátságos kérésem az, hogy ismértetne meg az Ur azon szép özvegynek nevével, 's állapotjával, a mely a nyáron **a váradi fürdést olly kellemetessé tette.** Talán Széphalmi Vinczénk ölébe készül az a szép Kegye?

A félxfürdői napok szépsége nem pusztán az ott töltött idő boldogságából fakadt, hanem (miként Schillernél) legalább annyira annak jelenvaló hiányából, ami megfényszerítette emlékét. Kazinczy nem sokkal hazaérkezése után, friss ismerősének írva így révedt vissza: „az az egynehány nap, a' mellyet a' Váradi ferdőben együtt töltöttünk, boldog nap volt”, a „visszaemlékezés érezteti velem, mit vesztettem hamar elmúlások által.” Hasonlóan számolhatott be Csokonai pesti levelezőtársának, mert az válaszában irigyelte a váradi társaságot, s hónapokkal később is érdeklődött Kazinczy hölgye után, ki „a váradi fürdést olly kellemetessé tette”. A félxfürdői szép napok tehát a tárgya a jelen előadásnak, mikrotörténeti perspektívából vázolva fel főszereplőim, Kazinczy és Csokonai történetének tágabb értelmezői kontextusait. Az eltelt évtizedek során annyi sok szép napot töltöttem velük, a legkevesebb, hogy most őket választottam.

Az előadás szerkezete

1. Kazinczy kapcsolata Ilosvay Krisztinával
 2. Kazinczy aktuális élethelyzete
 3. Csokonai viszonya Kazinczyhoz
 4. Csokonai nemzedékének nézőpontja
- Kitekintés a korszak irodalmi alakulástörténetére

E májusi napok minden eseményéről persze nem eshet szó, így fájó szívvel mondok le például a katonatiszt esetéről, aki szerelmi bánatában egyenruhástul ugrott vízbe, vagy annak elősorolásáról, hogy különböző ismert és kevésbé ismert személyekre milyen hatást gyakorolt Kazinczy szerint az italok nagymértékű fogyasztása. Csupán két metszetét igyekszem bemutatni Kazinczy és Csokonai e szép májusi napjainak, melyek átfogóbb összefüggésekre világítanak rá. Először Kazinczy és Ilosvay Krisztina Félixfürdőn kezdődött, némiképp bonyolult kapcsolatáról ejtek szót, majd ezt Kazinczy aktuális élethelyzetének összefüggésében értelmezem. Ezt követően Csokonai és Kazinczy felixfürdői találkozásának ismert eseményeiről lesz szó, melyeket aztán Csokonai Kazinczyhoz fűződő tanítványi viszonyának nemzedéki kontextusába helyezek. Végül, összegzésként és kitekintésként a két fő metszet szembesítéséből a korszak irodalmának alakulástörténetére vonatkozó következtetéseket villantok fel.

(Kazinczy kapcsolata Ilosvay Krisztinával)

MTA MAGYAR SZÍNHAI TUDOMÁNYOS AKADÉMIA FÜGLALÓ

Költői versengés

1802. május 9.
Megismerkedés a Sárosy-házaspárral.

1802. november 21.
Sárosy András halála.

„Két esztendeig hordott rabbilincsen Sárosiné. Nem léptem soha túl a határ lineáján, sőt házassági kötelékről álmodoztam.”
(Kazinczy Kis Jánosnak, 1805. jan 1.)

Jelenet a Csokonai Színház előadásából
(Merics János, Oláh Zsuzsa, Vranycz Artúr)

MTA.HU

1802. május 9-ének vasárnapján nemcsak Csokonai érkezett Félixfürdőre, hanem a Sárosy-házaspár is. Ekkor ismerkedett meg Kazinczy Ilosvay Krisztinával, kinek férje, Sárosy András fél évvel később meghalt, s a fiatalasszony szabaddá vált. Kazinczy 1805 első napján (már Török Sophie újdonsült férjeként) úgy emlékezett vissza korábbi házassági tervére, hogy Sárosyné két évig hordta őt rabbilincseken. E vonzásokkal és egyre inkább taszításokkal teljes kapcsolatba időközben aztán valamiképp Csokonai és Batsányi is belekeveredett. Mindez az irodalomtörténeti bulvár hálás témája lehetne: a filológiai adatok pontos ismeretekre nem, de arra elegendőek, hogy sokat sejtessenek. Tanulmány formát öltő pompás történetet írt ezekből Vargha Balázs, Borbély Szilárd pedig *Istenasszony Debreczen* című színjátékának mulatságos jelenetsorát építette a Krisztina körüli legyeskedésre (a dián a Csokonai Színház előadásából látható egy kép Kazinczy és Csokonai költői versengéséről). E kétségkívül izgalmasnak tetsző történet ismételt boncolgatása helyett azonban most csupán az áll figyelmem központjában, hogyan írta le Kazinczy felixfürdői megismerkedésüket különböző időpontokban, s miként kommentálta azt.

A megismerkedés

Kis Jánosnak, 1803. augusztus 25.

Tavaly Májusnak 9-kén a' Váradí ferdő udvarán állok egyg éltés Úrral, 's **az egygik ablakban egyg éppen ebéd alatt érkezett Tisztet pillantok meg.** Kérdem azt, a' kivel szóllék, ki légyen a' ki lenéz? 's ez mondja, hogy **Major Sárosy András, hitvesével.** – Még akkor nap az Asszonnyal a' vízben öszvejöttem 's alkalmasint öszveismerkedtem, mert benne sok elmésséget láték [...] Sárosy András katona volt, 's **az olasz táborban egyg fejbéli lövés' koldusává levén, Major titulussal kilépett 's 36 esztendő's korában megholt.**

Az én naplóm, 1812

meglátom hogy **a' ferdő-épület' felső ablakából egyg beteg fiatal Tiszt és egyg szép Asszony lenéznek. Major Sárosi András vala az feleségével Ilosvai Kriskával. Ekkor érkezének a' ferdőbe. [...] Sárosi öszvelőtt, öszvevagdalt, vízi betegségben kínlódó fiatal ember vala.**

MTA.HU

A Sárosy-házaspárral való megismerkedését Kazinczy egy bő évvel később részletesen elmesélte Kis Jánosnak. Mint a dián is olvasható, az udvaron beszélgetve pillantotta meg az ablakban álló Sárotyt és feleségét, akik délben érkeztek Félixfürdőre. A férj 35 éves rokkant katonatiszt, háromnegyed éve vette feleségül a 20 éves Ilosvay Krisztinát. Kazinczy azonmód összeismerkedett vele. Tíz évvel később nagyjából egyezően örökítette meg ezt napló formájú emlékezésében, melynek dián olvasható része még naplót idéző egyidejűséggel írja le a megismerkedés körülményeit. Krisztina bemutatása azonban már visszatekintő nézőpontot tükröz, ami jól érzékelhető, ha összevetjük az 1803-as jellemzéssel, mely a férj halála után, még a kapcsolat felszálló ágában született.

Krisztina jellemzése

1812

[Sároty] **felesége szép növésű, szép képű, gyönyörű kékszemu, tenyeres talpas asszonyka. Csak a' fogai rosszak 's lába nagy.** Sok talentomot kapott a' természetttől, de gazdag fősvény atyja nem ada neki illő educatiót. Szeretett olvasni, 's gyengéje volt szemérmesen éreztetni hogy ő olvasott 's olvas. Kevés idő kelle arra, hogy mi hárman igen szorosan öszve fonattassunk.

1803

Tíni 21 esztendő's lesz Novembernek 2dikán. **Nagy testű, haja barna szög, gyönyörű növése van, mint Maria Theresiának ifjúkori képein látni.** Nincs ember, a' ki első órájában is mindjárt tisztelője ne légyen [...] megtetszik minden szaván, hogy gondolkodó lelke van, 's hogy könyvek és jobb emberek közt élt. Az én életem sok édességet talál abban, hogy ötet ismerem.

1805

Nagy híre van a' Billenős czifrájának mindenszerte. [...] Most tulajdon kezeivel vágta be volt férje atyjafijai' cselédjének a' fejét egyg téglával, és [...] akasszanak-fel-ezve taszigálta-le a' grádicson. Ezt ne vessük magunkba, és – szánjuk, 's örvendjünk.

MTA.HU

Ekkor egy ifjú hölgy külső-belső szépségeiről kapunk idealizáló leírást, egy évtized múltán már a naplóforma egyidejűségébe is elfogulatlanabb ítélet szövődik bele. Legalábbis a testi-lelki szépségek mellett említett rossz fogak, nagy lábak és tenyeres-talpasság nehezen értelmezhető másként. S amikor Kazinczyt nem kötötte a naplóforma, hanem a jól informált baráttal, Szentgyörgyi Józseffel osztott meg pletykát 1805 áprilisában, vagyis a viszony lezárása után, egészen más hangot megütve „Billenős cifra”-nak nevezte Krisztinát, aki állítólag művelt úriasszonyhoz kevéssé illő módon és szavakkal dobta ki házából rokonai hozzá küldött cselédjét (a dián látható szöveg kipontozását kiskorúak jelenléte indokolja). Akárhogy változott is Krisztina képe az idők során e szövegekben, kiderül belőlük, hogy Kazinczy közvetlenül a megismerkedés után, már ott Félxfürdőn kereste a házaspár társaságát.

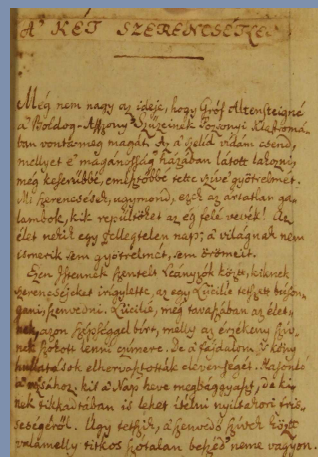
Érzékeny jelenet

1803

Tizenkettedik Májusban [...] magamhoz vevém egy kötet Írásomat is, 's hárman, a' Major, szeretetre méltó hitvese 's én, kimentünk a' ferdőhöz csak 50 lépésnyire fekvő tölgyerdőbe, leheveredtünk [...] Azután **az én kézírásomat vettük elő, 's ő fenn szóval olvasta a' Marmontel Két Szerencsétlenét**. Erőt vett magán; hangja el nem árulta szívének illetődését, de a' fekete selyem lepelre egy csepp esett! **egy nagy szent csepp! a' legszebb szemekből**. Melly jutalom! melly Apotheosis!

1812

Láttam hogy valamit feleségben kereshetek, benne fellelem, 's el vala végezve, hogy cultiválni fogom barátságát, és ha elméje olyan mint külsője 's feje, **várakozni fogok Sárosinak halálára.**

Kazinczy fordítása

Kis Jánosnak írott 1803-as levelében érzékeny jelenetet formál közös kirándulásukból a fürdő melletti kis tölgyerdőbe. Olvasnivalókat is vittek magukkal, köztük volt Kazinczy Marmontel-mesékből készített fordítása, talán épp a dián látható kézirat, legalábbis másikat ebből az időből nem ismerünk. Krisztina érzékeny hösnőként könnycseppeket hullatva olvasta fel ezt, a jelenet belső logikája szerint azt bizonyítva, hogy méltó társa lehet a Marmontel-mese ugyancsak érzékeny szívvel bíró fordítójának. Gyengíti viszont ezt a sugallatot, hogy Krisztina az „édes Bácsi” megszólítással fordul a jelenet egy pontján annak írójához, nem sokkal később pedig a „Ferenc Bácsi” formával találkozhatunk. Ez nem teljesen indokolatlan a 20 éves nő és a férjénél is idősebb, 42 éves férfi viszonylatában, de nem feltétlenül az ébredő szerelem érzésére utal, noha Kazinczy nem sokkal e történetet követően arról számolt be levelében, hogy barátságuk Krisztinával „napról napra nevededett”. Abban nem lehetünk biztosak, hogy Kazinczy rögtön Félxfürdőn elkezdett „házassági kötelékről” álmodozni, későbbi visszemlékezése azonban a megismerkedés pillanatához köti ezt, mondván, hogy „valamit feleségben kereshetek, benne fellelem”, s így „várakozni fogok Sárosinak halálára.” Az bizonyos, hogy ettől kezdve megsaporodtak a házaspárral való találkozásai, a nyáron anyja házában is vendégül látták őket. Novemberben Kazinczy ott volt Sárosy mellett utolsó napjaiban, debreceni barátaiknak ő írta meg a halálhírt. A „várakozni fogok Sárosinak halálára” félmondat ugyanakkor elég gyakorlatiasan hangzik, de legalábbis eltérően a

tölgyfaligetbeli olvasás könnyekkel áztatott, érzékeny jelenetének sugallatától. Meglepődnünk rajta annyira mégsem kell, ha Kazinczy aktuális élethelyzetének szorultságára gondolunk.

(Kazinczy aktuális élethelyzete)

MTA MAGYAR ÉLHETI
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

Kazinczy a fogság után

1801. június 28.

Repülök az Anyám' karjai közzé, 's meglátom megint a' kies lombot, hol életem, hab, szél, 's veszély után, boldog homályban fog elmúlni. De nem indulhatok, még el nem mondom a' mit nem tudsz, hogy élek, 's a' mit tudsz, hogy szeretlek.

(Levél Kis Jánosnak, 1801. június 28.)

1801. szeptember 2.

kéntelen vagyok kimondani, hogy **kár volt mindjárt akkor nem állanom félre**, mikor ezelőtt két esztendővel (az az **1801. Septemb. 2dikán**) **a' Regmeczi kapuban megmondtam**, hogy vagy Felső Regmeczre megyek a' Pósa házához, vagy Lasztóczra a' Péter bátyáméhoz. **Eddig nyugtot értem volna, 's nem keseredtünk volna el egymás ellen.**

(Levél anyjának, 1803. augusztus 28.)

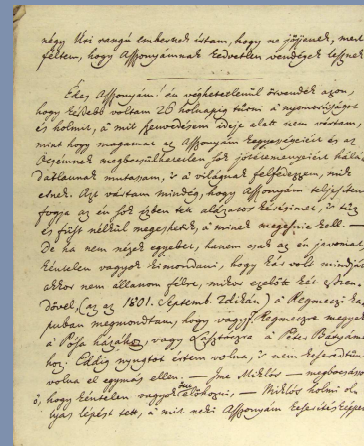
MTA.HU

Kazinczy élethelyzete a félxfürdői szép napok idején eléggé kilátástalannak tűnt. A Martinovics-szervezkedésben való részvétele miatt 1795-ben előbb halálra, majd határozatlan idejű fogságra ítélték, a királyi kegyelmet hat és fél év után nyerte el. Kis Jánosnak szabadulása napján, 1801. június 28-án írott levele (ahogy a dián olvashatjuk a kiadásra szánt kései változatban) a hazatérés felszabadult örömét mutatja. Egy hosszútávú fogvatartott visszailleszkedése azonban eleve nem mentes a nehézségektől: a világ időközbeni változása, a szociális kapcsolatok eróziója, a stigmatizáltság, a megélhetés biztosítása és az új életcélok kitűzése mind egyszerre jelent alkalmazkodási kihívásokat. Kazinczynak negyvenkét évesen újra kellett kezdenie az életét, a megbélyegzettség szabta szűkös keretek között, erősödő családalapítási kényszerben. Hajdan meredeken felívelt hivatali karrierje után elfogatásakor megtört irodalmi pályája is, nem látszott, újraindítható lesz-e egyáltalán. A közvetlen családdal fennmaradt az egyenlőtlen viszony, ami a fogságban a segítségüknek való kiszolgáltatottság miatt alakult ki, s ez most konfliktusokat szült, melyek két hónap alatt az anyja regmeczi házából való elköltözés gondolatáig juttatták (mint azt a dián látható másik levéldízet bizonyítja). Akkor nem ment el onnan, de az ellentétek így csak tovább mélyültek. Konfliktusai öccseivel, Lászlóval és Dienessel, valamint anyjával és József öccsével adódtak. Lászlóval és Dienessel a vita a félxfürdői szép napok idején is zajlott, ennek érdemi megítéléséhez nem állnak rendelkezésre megfelelő kortárs források, a konfliktus heveségét mindenesetre jelzi, hogy László anyjuknak írott levelében Ferencet az egyetlen ellenségének nevezte.

Családi konfliktusok

Édes Asszonyám! én véghetetlenül örvendek azon, hogy **készebb voltam 26 hónapig túrni a' nyomorúságot** és holmit, a' mit szenvedésem ideje alatt nem vártam, mint hogy magamat az Asszonyám kegyességeiért és az Öcsémnek megbecsülhetetlen sok jótéteményeiért háládatlannak mutassam, 's a' világnak felfedezzem, mik esnek.

Nem lehet azt többé reményleni, hogy a' dolognak tökéletes megváltoztatása nélkül nyugtot lelhessünk. Próbáltuk ezt eddig, 's mindég rosszabb lett a' dolog.

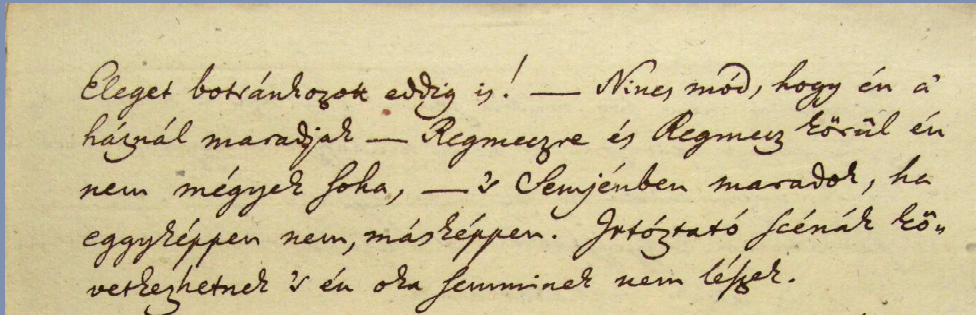

Kazinczy levele

Az anyjával és Józseffel való összeütközésekre nézve kortárs forrást az anyjával váltott levelek jelentik, elsősorban az imént idézett 1803. augusztus 27. és 29. között készült kézirategyüttes, mely egyébként a félifürdői eseményekről beszámoló levél után két nappal készült. Jelentőségét nagy terjedelme mellett a többszöri átdolgozás is mutatja, a változatok közül az elküldött utolsó máig kiadatlan, ennek egyik oldala szerepel a dián. Mint Kazinczy írja, levele egy 26 hónapja „fojtogatott keserűség végső kiomlása”. Felgyülemlett keserűsége ekkor, két évvel szabadulása után kimondatta vele: „Nem lehet azt többé reményleni, hogy a' dolognak tökéletes megváltoztatása nélkül nyugtot lelhessünk.” A levél megírására közvetlen okot anyja levelének vádjai szolgáltattak. E levelet nem ismerjük, így a vádakra csak Kazinczy leveléből következtethetünk. Úgy tűnik, mindenkinek megvolt a maga igazsága. Anyja azt láthatta, hogy a fogsága miatt megbélyegzett, negyvenes éveit taposó Ferenc család és önálló egzisztencia nélkül él az ő házában, nagyrészt az ő pénzén, valamint kölcsönökből, s közben továbbra is úzi felettébb költséges szórakozásait könyvekkel, utazásokkal, ahelyett, hogy az élet komoly dolgai után járna. Érzékelhető, hogy a konfliktusok döntően az önálló egzisztencia hiányára vezethetőek vissza, ami pedig a fogság előtt Széphalommal biztosítottak látszott.

Széphalom elvesztése

Edes Asszonyám, én elesvén minden reménységemen kívül Regmecztől, szégyenletemben hogy velem illyes történhetett és az Asszonyám eránt való tiszteletből, mindennek azt hirdetem, hogy engemet onnan nem akaratom 's tudtom nélkül löktek-ki, hanem hogy önnként kíváncsoztam Semjénbe.

MTA.HU

Kazinczy 1790 őszén megkapta anyjától a széphalmi birtokot, s úgy számolt fogsága idején, hogy ha hazakerül, széphalmi házában fog élni, megélhetését a birtokain gazdálkodva biztosítja majd. Terve egészen 1806-ig nem vált valóra. A külvilág felé egy ideig azt kommunikálta, hogy saját elhatározásból hagyta el regmeczi atyai birtokát Széphalommal együtt, de anyjának írott levelében úgy fogalmazott, reménységei ellenére kilökték onnan. A Széphalmot magában foglaló regmeczi birtok egy peres ügy következtében kisebb lett, logikus lépés lehetett a további aprózódás elkerülése, József öccse pedig ott gazdálkodott, Ferenc fogsága idején a sajátja mellett az ő birtokrészein is. Bármilyen volt a motiváció, tény, hogy Kazinczy nem térhetett vissza magáénak tudott birtokára és széphalmi házába. Mindez azért történhetett így, mert a széphalmi birtok jogilag nem volt az övé, egyáltalán semmi sem volt az övé. A birtok testvérek közötti felosztása jogi érvennyel csak 1813-ban, Kazinczy anyjának előző évben bekövetkezett halála után történt meg, addig szóbeli megállapodás és szokásjog jelölte ki az egyes testvérek által használt birtokrészeket. E kérdésekben anyjuk döntött, s rá mindenki az érdekérvényesítő képessége szerinti befolyással bírt, a vele együtt gazdálkodó József jelentőssel, az éppen szabadult fogoly Ferenc csekéllyel.

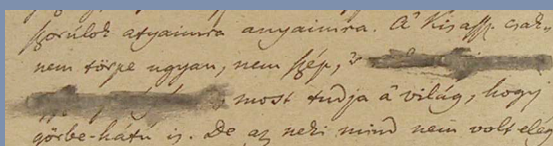
A fogság utáni családi konfliktusok tehát alapvetően onnan eredeztethetőek, hogy nem kapta vissza használatába a széphalmi birtokot, házat, kertet, ami egyrészt rávilágít családon belüli alárendelt helyzetére, másrészt jövője egzisztenciája felépítése szempontjából azt jelentette, hogy ebben a helyzetben kellett választ találnia a *hol és miből éljen* kérdéseire. A széphalmi birtoktól való elesése szabadulása után hamar kiderülhetett, s ez azonnali összeütközéshez vezetett öccsével és anyjával. Mint korábban idézttem, anyjának azt írta, kár, hogy nem ment el rögtön 1801. szeptember elején a regmeczi házból. Csak 1802 januárjában költözött anyja semjéni birtokrészen lévő házába, ősszel kapott tőle szőlőt, jószágokat, mindez azonban nem alapozta meg a független gazdálkodói létet. Anyjának írott 1803. augusztusi levelében egy korábban kialakult egyezség teljesítését sürgette, hogy saját lábára állhasson. Egyszerre kívánta a megélhetését biztosító birtokrész és jószág használatba adását, valamint az önálló életteret nyújtó lakóhely megteremtésének lehetőségét. Anyja semjéni házában élve az életmódbeli különbségek miatt is egyre fokozódott a feszültség, ahogy azt a levél sok példája bizonyítja. Ezért kérte szokatlanul erős hangnemben, hogy külön mehessen, ott helyben, de önállóan. Ahogy a dia kéziratrészletén olvasható: „Nincs mód, hogy én a' háznál maradjak – Regmeczre és Regmecz körül én nem megyek soha, – 's Semjénben maradok, ha egyképen

nem, másképpen. Irtóztató scénák következhetnek 's én oka semminek nem leszek." Anyja azonban a házból való kiköltözésétől éppúgy elzárkózott, mint egy megélhetésre alkalmas birtokrész használatba adásától, legalábbis a tények ezt mutatják. Források hiányában nem tudjuk elzárkózása pontos okát, logikailag az a magyarázat adódik, hogy anyja és József más megélhetést szánt Ferencnek, vagy valami hivatalt, de erre megbélyegzettként nem sok esély volt, vagy a házasságot, amihez viszont a megfelelő célszemélyt illetően nem volt egyetértés.

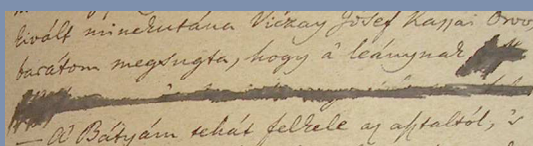
Házassági kényszer

Asszonyám igen akarná, hogy én *Terkát* vegyem-el. – A melly nap Munkácsról megindultam, akkor nap megmondtam én az Öcsémnek mindjárt, hogy **azt én cselekedni soha nem fogom.** Nekem azt elég *nem akarni*; a' gyermeki relátio nem engedi hogy róla bővebben szóljak.

Úgy gyanítom, hogy Asszonyám vele *Terkára* célozott, a' ki **pénzes leány**, 's eljönne hozzám, és a' ki **nekem egyszer kellett volna.** Édes Asszonyám, én **gondolkoztam egyszer egy Szepesi Asszonyról is,** és azt Asszonyám jóvá hagyta [...] pénze annak is van. Én ismerem magamat 's elég okom van sem egyikét sem másikat el venni **nem akarni, ha még szegényebb leszek is.**

...*fontos ügyeimbe anyaimba. A' his aff. csak*
nem törpe ugyan, nem szép, s
most tudja a világ, hogy
görbe hátú is. De az neki mind nem volt elég

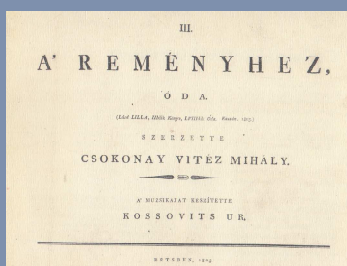
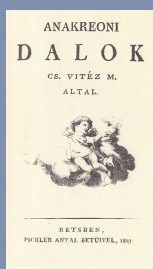
...*hivolt mindentána Vicsay József Kassa Orvos*
barátom megfogta, hogy a leánynak
A Bátyám tehát feltétele az apfáltól, s

Az anyjának írott levélben szó esik a házasság lehetőségéről és szükségességéről is, válaszul anyja utalásaira. A dia első idézete egy bizonyos *Terkára* vonatkozik, akit József öccse már a munkácsi fogságból hazafelé úton erősen kommandált neki, s úgy látszik, évek múltán, 1803-ban is szóban forgott. E pénzes lányról későbbi naplója bőbeszédűbben nyilatkozik, azt állítván, hogy (mint az első kéziratrészleten olvasható) csaknem törpe növésű, nem szép és görbe hátú. Az olvashatatlanul áthúzott szövegrészek arra utalnak, hogy valamit még ezen túl is elhallgat, talán amit anyjának sem akart elárulni. Színtiszta érdekházasságról lett volna szó, s nemcsak ebben az esetben, mert ahogy a levél másik szöveghelye mutatja, egy szepességi német asszony is képbe került. Azt írja, hogy mindkétszer hajlott már a házasságra, de aztán mégsem állt kötélnek, vállalván inkább a szegénységet. Az említett hölgyeket nem tudjuk azonosítani, miként a fogság előtt elvenni szándékozottakat is alig. Az azonban látszik, Kazinczy nem feltételek nélküli érdekházasságban gondolkodott, még ha a párválasztásban természetesen fontos szempont volt a származás és a vagyoni helyzet. A reménybeli ifjú özvegy, Ilosvay Krisztina éppen Kazinczy szorongatott élethelyzetében tűnt fel, s kínált esetleg megoldási lehetőséget majdani feleségként. Jó családból származott, s bár anyagi viszonyait nem ismerjük pontosan, az a tény, hogy a férj halála után házat tartott fenn Debrecenben, tisztos életkörülményekre utal. Krisztina egyszerre kínálta egy kifinomult érzelmi kapcsolat és stabil megélhetés lehetőségét, úgy tűnt, megéri várni a nagybeteg férj halálára. Kazinczy ekkoriban kitartóan versengett Krisztina kegyeiért, részsikereket bizonyít el is ért, de kapcsolatukból végül nem lett házasság. Arra majd csak 1804 novemberében került sor a grófi családból származó Török Sophie-val, kimozdítva egyben az elmérgesedett családi patthelyzetet is a lassú kibontakozás irányába. E huzamosan fennálló élethelyzet sejlik fel tehát a félxfürdői szép napok háttérében, kiszínezve az ott töltött idő emlékezetét.

Csokonai Félixfürdőn

Kazinczy emlékezése a naplóban, 1812

Eggy csoport Kalv. Pred. kik közt Bod a' Létai és a' Bihari , Csokonaival a' ferdőbe. Ekkor nap és itt írta Csokonay az ő Anacreoni darabjai előtt álló Ajánlást: *Kazinczy, Földi, kik belőlem 'stbb. – Kijövének a' Czigány Musikusok Váradról.* Csokonay ezekkel vonatta-el Kosovicsnak azt a' Musicai Compositióját, mellyben ez, ki a' Szulyovszki elfogattatásakor Sz. házánál Rákócson, Kisasszonyait musikára tanította, Sznak elfogattatását kesergette. Ezen musicalis Compositióra írta Csokonai a' *Földiekkal játszó* etc. éneket.

Eléggé szembeötlő lehetett Kazinczy forgolódása Sárosyné körül Félixfürdőn, Csokonai is pletykált erről pesti ismerősének, aki válaszlevelében (mint korábban idéztem) „a váradi fördést olly kellemetessé” tevő hölgyről érdeklődött, kérdvén: „Talán Széphalmi Vinczénk ölébe készül az a szép Kegy?” Kultsár István játékos összekacsintással a már nem túl fiatal udvarlóra montírozta az *Orpheus* című folyóirat szerkesztőjének tekintély övezte nevét. Az érdekes hírt szállító Csokonai, mint arról szintén szó esett, 1802. május 9-én érkezett Félixfürdőre, református lelkészek társaságában. Kazinczy két dolgot emelt ki vele kapcsolatban naplója dián olvasható soraiban. Megemlítette, hogy ekkor és itt született Csokonai *Anacreoni Dalok* című kötetének ajánlása, majd hosszabban arról írt, hogy a váradi cigány muzsikusok a kérésére eljátszották *A' Reményhez* című énekét, melynek dallamát a kor ismert zeneszerzője, Kossovits József szerezte Kazinczy későbbi rabtársa, Szulyovszki Menyhért elfogásakor. E lassú verbunkos kottáját Kossovits utóbb kiadta, Csokonai erre a dallamra írta híres versét, melyet 1803-ban maga is kottás kiadásban adott közre és a *Lilla* ekkoriban formálódó kötetének záródarabjául választott. *A' Reményhez* most elhangzó rövid részlete bizonyonnyal másként szólt a váradi cigányzenészek előadásában, de talán valamelyest megérzékítheti a korabeli létmódját a versnek, mely megírása után így terjedt el, s énekelve lett népszerű.

A Reményhez

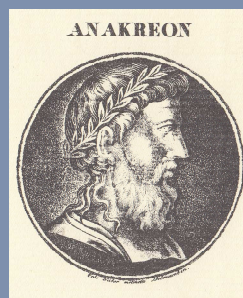
[illegible]

ének: Ollé Attila, zongora: Rózsa Gábor

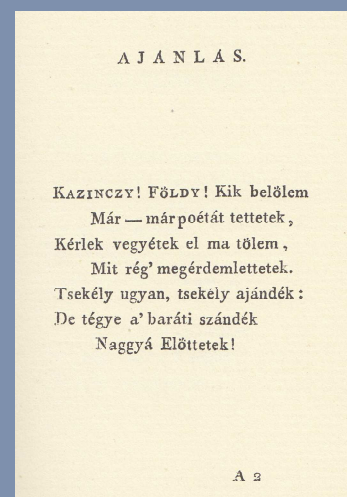
A dián látható honlapkép a Csokonai elektronikus kritikai kiadás hangzó részlegéből való, ahol az eredetileg dallamra írott versek autentikus kották alapján készült modern felvételeken meghallgathatóak.

[az itt elhangzott bejátszás, *A' Reményhez* első verszaka, meghallgatható az alábbi linken:]
https://deba.unideb.hu/deba/csokonai_enekelt/text.php?id=csokonai_enekelt_11_j

Anakreoni Dalok

ifjúi tehetségeimnek 's addig szerzett olvasásomnak az iskolai korlátok között való kivezérléséért, a' régi jó ízlésnek az újjabbakkal való egybekötéséért Tek. KAZINCY FERENTZ Úrnak 's néhai Tudós Dr. FÖLDI JÁNOS Úrnak tartozom. *(Jegyzet a vershez.)*

KAZINCZY! FÖLDY! Kik belőlem
Már — márpoétát tettetek,
Kérlek vegyétek el ma tőlem,
Mit rég' megérdemlettetek.
Tsekély ugyan, tsekély ajándék:
De tégye a' baráti szándék
Naggyá Előttetek!

42

Csokonai a kottás kiadást eredetileg reklámfogásnak szánta, mikor 1802. augusztusi előfizetési felhívásában azt ígérte, hogy aki a *Lilla* érzékeny dalokat és ódákat tartalmazó

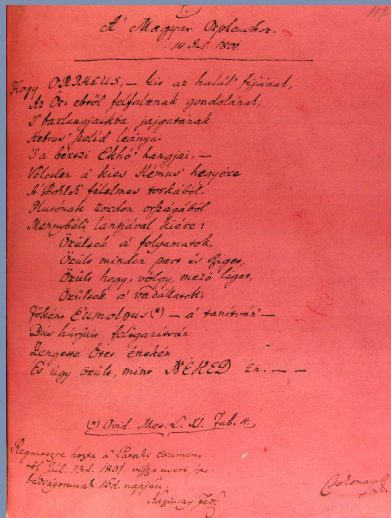
kötetéből tíz példányra előfizet, az ingyen kap e másik kiadványból is egyet. Az *Anakreoni Dalok* címen ezzel egyidőben tervezett kötete eredetileg ugyanilyen ajándékkönyvecske lett volna. A kis kötet aztán túlnőtt egy promóciós kiadvány jelentőségén, tudós kommentárokkal és műves Anakreón-metszettel egészült ki. A végül majd csak halála után megjelent *Anakreoni Dalok* a *Lillával* együtt Csokonai költészetének reprezentatív darabjai lettek, a korszak egyik legjelentősebb költői teljesítményét képviselték. Kazinczy naplójában tömören rögzítette, hogy Csokonai Félixfürdőre érkezésekor írta az *Anakreoni Dalok* elé ajánlóversét, mely őt és Földi Jánost tiszteli meg. A nyitósorok („Kazinczy! Földy! Kik belőlem / Már-már poétát tettetek”) és ezek jegyzete Kazinczynak és Földi Jánosnak tulajdonítja a Poézis világába való tényleges bevezetését, azt, hogy első kollégiumi tanárai biztatása után tehetsége kibontakozását az újabb ízlés megismertetésével segítették.

MTA MAGYAR ÉLHETI
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

Mester és tanítvány

A' Magyar Orpheushoz.
14 Jul. 1801.

Hogy ORPHEUS, – kit az halál' fíjának,
Az Ör-ebtől felfaltnak gondolának,
'S barlangjaikba jajgatának
Hebrus' szelíd leányai
'S a' bértzi Ekhó' hangjai, –
Véletlen a' kies Hémos' hegyére
A' Poklok' félelmes torkából.
Plutónak zordon országából
Mennybéli lantjával kiére:
Örültek a' folyamatok,
Örült minden part és sziget,
Örült hegy, völgy, mező liget,
Örültek a' vadállatok;
Főként Eumolpus – a' tanítván' –
Bús húrjait felgazítván
Zengette Őtet énekén
É úgy örült, mint NÉKED Én. – –

Csokonai nem először nyilatkozott így. Két héttel szabadulása után meglátogatta Kazinczyt Regmeczen és a dián látható verskéziratot vitte neki. A címben Magyar Orpheusnak nevezte őt, magát pedig az alvilágból megszabadult Orpheuszt köszöntő Eumolpushoz hasonlította, aki a mitológiai költő-pap Orpheusz tanítványa. Korábbi mester–tanítvány viszonyuk megerősítése szeretetteljes emberi gesztus volt, sokat jelentett Kazinczy számára, hiszen szabadulása után több ismerőse és barátja igencsak tartózkodóan viselkedett vele szemben. A *Magyar Orpheushoz* kézirata személyes ajándék, amit Kazinczy nagy becsben őrzött, az *Anakreoni Dalok* elé Félixfürdőn írt ajánlóvers viszont a nyilvánosság előtt kívánta felvállalni a megbélyegzett Kazinczyt mestereként. A pályakezdő Csokonai Kazinczyt fogsága előtti életszakaszában, 1792-ben kereste fel verseivel, s kapott elismerést, bírálatot, iránymutatást, valamint ígéretet, hogy kiadja őket, vagyis egyfajta mentori szerepet vállalt Csokonai költői szárnypróbálgatásában. A fogság hosszú évei alatt mindkettőjük helyzete megváltozott, sem szükség, sem lehetőség nem volt a pártfogó szerepének folytatására. Ennek emléke azonban nem halványult el Csokonaiban, így a mester minősítés aktív mentor helyett immár tisztelet övezte elődöt jelentett az ajándékként Regmeczre vitt költeményben és az *Anakreoni Dalok* ajánlóversében.

(Tanítványok nemzedéki nézőpontja)

A pályakezdő nemzedék

tanügyi munkatársak

Aszalay János, Szentjóbi Szabó László, Vályi András, Vitéz Imre

központi papi szemináriumok (Pozsony, Pest)

Csergits Simon, Dayka Gábor, Döme Károly, Fejér György + Kisfaludy Sándor

evangélikus líceum (Sopron)

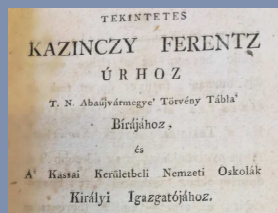
Kis János, Lakos János, Németh László + Berzsenyi

református kollégium (Debrecen)

Csokonai, Horváth József, Nagy Gábor, Nagy Sámuel

Csokonai Kazinczyhoz fűződő, egész pályáján átívelő kapcsolata alaposan fel van tárva, nem szükséges részletesen tárgyalni. Arra azonban érdemes figyelni, hogy Csokonai nem egyedülként fordult Kazinczyhoz első műveivel, nemzedéktársai közül sokan tettek így. Csokonai nemzedékén az 1760-as, 1770-es évek tágabb fordulója körül születettek értem, akik az 1780-as évek legvégén, az 1790-es évek elején kezdték irodalmi pályájukat. Többen Kazinczy tanügyi munkatársai voltak, mások központi papi szemináriumban, református kollégiumban, evangélikus líceumban végezték tanulmányaikat. A megpezsdült irodalmi nyilvánosságtól lelkesülten önképzőköröket alakítottak, keresték a kapcsolatot az előtük járókkal. Nem kizárólag, s nem is feltétlenül elsőként Kazinczyval, de a kapcsolati háló körülötte érzékelhetően sűrűbb, mint mások esetében. Ahogy a dián is látható, a fiatal nemzedék minden jelentősebb tagja megkereste őt az Urániát kiadó Kármán József és Pajor Gáspár kivételével. Berzsenyi kora miatt nem lehetett a soproni diáktársaság tagja, de ott tanulva azonos szellemi környezet vette körül, Kisfaludy Sándor pedig, aki ekkoriban a pozsonyi királyi akadémiára járt, kapcsolatban volt az ottani kispapokkal. Mindketten csak a fogsága utáni időszakban vették fel a kapcsolatot Kazinczyval. Kézenfekvő a kérdés, miért éppen Kazinczyhoz fordult ennyi fiatal, noha valójában maga is még irodalmi pályakezdőnek tekinthető az 1780-as évek végén, hiszen saját neve alatt először 1787 decemberében jelent meg verse, 1788-ban első könyve, a *Gessner' Idylliumi* és folyóirata, a *Magyar Museum*. Nehéz egzakt és általános magyarázatot találni, két dolog azonban bizonyosan szerepet játszott ebben.

Kazinczy, a mentor

KAZINCZY FERENC
ÚRHOZ
SZÉP-HALMON.

Semminek sem köszönheti e' zsenge munkám annyira lételetét, mint a' Tekintetes Ur' Példájának. A' Geszner Magyar Idylliuminak olvasása után kezd bennem az a' titkos vágyódás buzgani [...] Ha a' Tekintetes Ur előtt ez a' kérésem helyt találhat: nevetni fogom úgy azoknak durvaságokat, a' kik munkámat még minek előtte olvasták volna, már is jelentgették az iránt balitéleteket (Vitéz Imre)

A TE neved metszem Uram ennek homlokára; hogy így meg-béllyegezve az irigy kezek között meg ne haljon. A Szelídebb' Istenségeknek buzgó tisztelője, a' kiben a' mesterség, jó íz, és Természet Szerentsésen öszszve párosodtak [...] Engedd meg Uram! hogy ez a' rajzolat a' TE Nevedtől költsönözzön bátarkodást a' Magyar nép', néző-színjére való ki-lépésre. (Nagy Sámuel)

Az egyik Kazinczy hivatali és irodalmi pozíciója. A dián két első könyves szerző ajánlásait látjuk, melyek markánsan eltérnek a mecénásoknak udvarló ajánlások hagyományától. Vitéz Imre, aki a központi papneveldeben Dayka Gábor rendtársa volt, majd Kazinczy beosztott iskolalátogatója lett, 1789-ben egy szerelmi tárgyú román fordítását ajánlotta Kazinczynak, társadalmi és hivatali pozíciójában táblabíróként és tanfelügyelőként nevezve meg őt. Nagy Sámuel, Csokonai barátja, a debreceni kollégium diákkönyvtárosa, helyettes filozófiatanára, 1793-ban egy fizikoteológiai elmélkedés fordítása élére helyezte Kazinczy Széphalommal összekötött nevét. Kazinczy a *Magyar Museum*, majd az *Orpheus* szerkesztőjeként egyik pillanatról a másikra meghatározó pozícióba került az épp szerveződő irodalmi nyilvánosságban, ami megalapozta központi szerepét, hiszen a szerkesztők idősebb és fiatalabb szerzők egyaránt küldték műveiket a közlés reményében. Szerkesztőtársai és más ugyanekkoriban indult lapok szerkesztői közül mégis Kazinczy volt az, akihez a fiatal kezdők leginkább fordultak, ismert forrásaink alapján ez markánsan kirajzolódó tendencia. Kétségtelen előnyt jelenthetett tanfelügyelői hivatala, így szerzett ismertsége is, de döntő tényezőt aligha.

A Kazinczy-művek inspirációja

Vitkovics Mihály Kazinczynak Pápay Sámuelről, 1811

Az enyim [a Gessner' Idylliumi példánya] kopott, rongyos. Ezt a munkát Pápay ajándékozta nekem, midőn tanítványa voltam. – Megcsókolta és úgy nyújtá nekem. Nesze, Miskám! olvasd nyelvünkön a legszebbet, ezt buzgón mondta ki.

Kisfaludy Sándor Kazinczynak, 1808

a' Te, finomabb érzést lehellő Irásaid buzdítottak légyen engem is az írásra, midőn Pozsonyban, a' Filozofiát tanultam, Gesznernek Általad, oly szépen magyarrá vált Idiliomi, engem nyelvemnek, és Nemzetemnek azon dicsőségébe ragadának, melyben képzelem azt, ha az Ég nekünk is egy 14-dik Lajost, és több Kazinczykat adott volna!

Berzsenyi ajánlásának utolsó versszaka, 1808

Te lelkesített szunnyadozó erőm'
Kebledbe öntém 'senge virágimat
Iktasd ditsően törtt utadra
Nyomdokidon lebegő Camenam'.

A másik, meghatározó okot talán abban az azonnali, intenzív befogadásban lelhetjük fel, mely által e nemzedék tagjai a pályakezdő Kazinczy-műveket sajátjukká olvasták. S ez nemcsak azokra vonatkozik, akik az 1790-es évek elején közvetlenül keresték a kapcsolatot Kazinczyval, hanem azokra is, akik csak jóval később, vagy egyáltalán nem fordultak hozzá. Ahogy Vitéz Imre egy évvel a megjelenése után a Gessner-fordítást említi a literatúrához vezető indíttatásaként, úgy az 1796-tól Egerben tanító Pápay Sámuel ennek rongyosra olvasott példányát csókolja meg szertartásosan és adja tovább tanítványának, Vitkovics Mihálynak. Kisfaludy Sándor 1808-ban szintén a Gessnert említi legfőbb diákkori mintájának, s e vallomását Kazinczyval való kapcsolatának megromlása után sem másítja meg. Berzsenyi a poézisben tett első lépéseihez Kazinczytól nyert inspiráció hangsúlyozásával zárja 1808-ban küldött kéziratot verskötetének ajánlását, de már 1803-ban is erről ad hírt Kis János, mikor Kazinczynak küldi Berzsenyi három versét. A kortárs és késői megnyilatkozásokban (az esetleges túlzásokat is beszámítva) Kazinczy első művei, s főleg a Gessner-fordítás elhatározó jelentőségű élményként tűnnek fel, melyek döntő inspirációt jelentettek a pályakezdő fiatalok számára a literatúra művelésére való elköteleződésben. Ez magyarázhatja azt is, hogy miért éppen Kazinczyhoz fordultak azok, akik közülük az 1790-es évek első felében kapcsolatot kerestek a központi pozíciókban lévő előtűk járókkal.

Kifinomult nyelvhasználat

Csokonai: *A' Magyar Prosodiáról*, 1799

A' *Gezner Idilliumi* azért hogy Versbe nintsenek, az emberi elmének legszebb szüleményi a' Poézsisba: noha meg kell vallani, hogy **vagyon ő benne a' szóknak, és Szententziáknak néműnémű titkos ki mérséklése, folyása, és hármoniája**: a' mely talám még a' leg szebb verseknél is lágyabban igézi meg a' füleket, és a' mellyet **ama vékony [finom] izlésű Magyar Fordító [Kazinczy]** elért, ha meg nem haladott.

Pápay Sámuel irodalomtörténete, 1808

Megjegyzést érdemel itt különösen **Kazinczy Ferenc Abaúji Táblabíró, az a' tanúlt szép lélek, a' kinek főképpen köszönheti a' Magyar Literatúra, hogy igazabb ízléssel kezdette venni gyarapodását**. Az előre már megjelent **kellemetes magyarságú Idilliomokon 's Bátsmegyei Leveleinn** kívül, mellyeket 1788–9^{ben} adott ki, különösen a' szép Literatúrának gyarapodására törekedett 1790^{ben} az **Orpheus Titulusú Folyó Munkának** hónaponként való kibotsátásában.

Az irodalmi folyamatok alakulása felől nézve a legfőbb kérdés az lehet, hogy miben állt e művek inspirációja. Kazinczy újszerűségét és jelentőségét egyidejűleg és visszatekintve is meglehetősen egyöntetűséggel fogalmazták meg a fiatalok: művei kifinomult nyelvhasználatát emelték ki. Mikor Csokonai a költői prózanyelvet megkülönbözteti a pusztá verseléstől, Gessnert hozza példaként, mert mint mondja, „vagyon ő benne a' szóknak, és Szententziáknak néműnémű titkos ki mérséklése, folyása, és hármoniája”, ami lágyan igézi a fület, s amit „ama vékony [azaz finom] izlésű *Magyar Fordító* [Kazinczy] elért, ha meg nem haladott”. Pápay Sámuel irodalomtörténetében az *Idylliumokat* és a *Bátsmegyeit* ugyancsak legfőképpen „kellemetes magyarság”-ukkal jellemzi, Kisfaludy Sándor „finomabb érzést lehellő”-eknek, írójukat „a' legédesebb magyar Írónak” nevezi. E reflexiókon túl arra érdemes figyelni, miben használták példának a fiatal nemzedék tagjai Kazinczy műveit, hogyan csatlakoztak rá ezekre és vitték tovább indíttatásaikat.

Folytonosság

tematika

a szerelem mint téma és mint érték

műfaj

idill, levél(regény), óda és dal

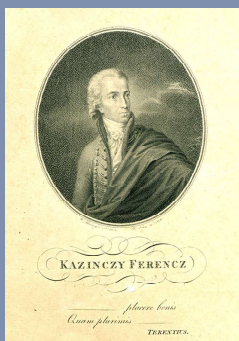
ábrázolásmód

érzelmek ábrázolása és érzelmi hatáskeltés

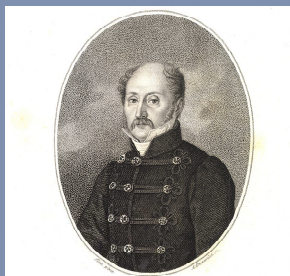
Most csak pályakezdésük három legfőbb jellemzőjét emelem ki, a tematika, a műfaj és az ábrázolásmód összefüggésében. Markáns sajátossága műveiknek a szerelmi tematika, ami az isteni eredetűnek tekintett, tiszta és ártatlan szerelem egyenjogúsítását jelenti egy olyan közegben, melyben a róla való beszéd sem igazán volt elfogadott, s rá erkölcsi gyanú vetült. Vitéz Imre az eredeti átvétele helyett *A' tiszta és nemes szeretet ereje* címet választotta Kazinczynak ajánlott fordításához, aki az ajánlás után nyomtatott válaszában magát „a' nemesebb szerelem esmeretes Apologistaj”-nak nevezte. Csokonai *A' Tsókok* című szerelmi eposzkezdeménye invokációjában Kazinczy Gessner-fordítását idézve szólította meg Ámort, mint az emberi szív igazságos urát. Lényegében a nemzedék minden tagjánál meghatározóan jelen volt ekkor a szerelmi érzés mint téma és mint érték egyaránt. A mintául választott Kazinczy-művek a műfajokat is kijelölték a szerelemtől való beszédhez: az idylliumot, a románt, nevezetesen a levél formájú románt, valamint az *Orpheusban* s más folyóiratokban megjelenő dalt és ódát. Tetszőleges számban lennének sorolhatóak a példák, a fiatalok nagy igyekezettel és invencióval próbálták ki magukat bennük. E műfajok önmagukban egységet alkotó zárt kisformákat képviselnek, melyek közös poétikai sajátosságaik alapján kiválóan alkalmasak a szerelmi érzés különböző változatainak az ábrázolására. S általában bármely érzelm kifinomult ábrázolására, ami újdonságnak számított a reprezentációra, elmélkedésre, történetmesélésre szánt szövegek tengerében. Az idill, levél, óda és dal kisformáiban testet öltő esztétikai törekvések lényege az érzelmek emancipálása, egyrészt azáltal, hogy egyáltalán ábrázolhatóvá teszik az érzelmeket, másrészt hogy elsőrendűen érzelmi hatás kiváltására törekcsenek. A pályakezdő Kazinczy művei által felkínált esztétikai programot viszi tovább a pályakezdő Csokonai-nemzedék. Noha munkásságuk nyilvánvalóan nem szűkíthető le csupán erre, mégis, e mintázat valamiképp minden jelentősebb írónál, költőnél megjelenik, s a pusztán megjelenésen túl lényegi szerephez jut. A Kazinczy által nyitott poétai mezőből sarjadt a századforduló legtöbb meghatározó, az utókorban kanonikus jelentőségűvé vált teljesítménye, egy Berzsenyi, egy Himfy, egy Fanni. S Csokonai kötetei, a *Lilla* és az *Anakreoni Dalok*, melyek összeállításához épp a félixfürdői szép napok idején fogott, mikor megírta ajánlását anakreoni versei elé. Elődként értett mesterének Kazinczyt méltán nevezhette.

(Összegzés és kitekintés)

Kitekintés

Kisfaludy

Csokonai

Berzsenyi

Az előadás végéhez közeledve összegzésként és kitekintésként elmondható, hogy a félixfürdői szép napok idején Kazinczy egyszerre meglelt férfiként anyja nyakán elő, esélyeső hozományvadász, ki magán hordozza elszenvedett fogsága bélyegét és Széphalmy Vintze, kinek tekintély övezte nevéhez az irodalom megújulása kötődik, különösen Csokonai nemzedékének szemében. Széphalmy ekkor valójában már csak az emlékezetben létezik, az pedig egyáltalán nem biztos, hogy még újra életre kelhet. Kazinczy utolsó könyve 1794-ben jelent meg, a következő 1808-ban fog, közben nyolc évig egy sor sem, majd pár hírlapi közlemény, az első épp Félixfürdő előtt nem sokkal, név nélkül. Ez 14 évnyi szakadás a pályán, nagyjából annyi, mint Csokonai egész pályája. Közben azért dolgozott, még a fogság bizonyos szakaszaiban is bámulatatosan termékeny, de inkább csak a halhatatlanság lebeghetett szeme előtt, mintsem a közvetlen hatás saját korában. Az őt ekkor már nem mentornak, inkább elődnek tekintő fiatal nemzedék (már aki életben maradt és irodalmi pályán mozgott közülük) ez idő alatt viszont megfutotta a pályát, melyre nyomdokain lépett. 1808-ig jórészt megjelentek a művek és kötetek, melyek az érzelmek emancipálásának esztétikai programja jegyében születtek. Ezek lettek a századforduló magyar irodalmának legjelentősebb teljesítményei. A kiteljesedést a legtöbb esetben pályafordulat követte, új utakat keresve a folytathatatlanná vált irány helyébe, több-kevesebb sikerrel. Mindez végbement, mire az élethelyzetében nyugvópontra jutó Kazinczy érdemben újra nyilvánosság elé léphetett, s megpróbálta visszanyerni korábbi szerepét. Amit kínálni tudott, az valójában első időszakának újratöltött változata volt, a rá jellemző offenzív alapállás radikalizálásával. Úgy tűnik, a pályakezdő Kazinczy művei hagyták a jelentősebb nyomot az irodalmi folyamatok alakulásán, még ha a magyar kulturális emlékezetben a nyelvharcos képe van is jelen elevenebben. Itt és most csak ilyenforma, kényszerűen leegyszerűsítő tételmondatokra van lehetőség a korszak belső dinamikájáról. Mindezt reményeim szerint majd munkában lévő Kazinczy-könyvem fejt ki részletesen, árnyaltan. Persze, ha elkészül. S ha lesz még, aki olvassa. De azért, Örökény egypercesének címét kölcsönvéve, nézzünk bizakodva a jövőbe!

[az előadás megnézhető az MTA Youtube-csatornáján:]

<https://www.youtube.com/watch?v=d6u4sWL-Aqc>